

Mg. theol., Teoloģijas fakultātes doktorante

DIĀNA HRISTENKO

Dr. phil., LU Teoloģijas fakultātes profesors

VALDIS TĒRAUDKALNS

RELIGĪSKO ORGANIZĀCIJU
KONTROLE LATVIJAS PSR
(1944–1985)

Raksta mērķis ir strukturēti iezīmēt un skaidrot tās valsts struktūras, ar kurām kā starpniecēm valsts un baznīcas attiecībās oficiāli saskārās protestantu un Romas katoļu kopienas Latvijas PSR. Autori ir izvēlējušies raksturot tieši šīs kopienas, jo pret tām tika vērsta līdzīga, bieži vienota politika no padomju puses, kas pirmos pēckara gadus atšķīrās no politikas pret pareizticīgo baznīcu Latvijā.¹ Šāda tematiska ierobežojuma pamatojumu veido arī reliģijas kontroles strukturālā puse, kas rakstā tiks analizēta un skaidrota ar dažādiem piemēriem, izmantojot vēstures arhīvu materiālus, historiogrāfiju, presi un citus avotus un atbilstošo literatūru. Pētījuma hronoloģiskās robežas nosaka Latvijas PSR faktiskā un juridiskā atjaunošana 1944. gadā, kad nacistu okupācijas varu nomaiņa padomju reokupācija, Latvijai zaudējot neatkarību, līdz 1985. gadam, kad

---

¹ Latvijas Pareizticīgās baznīcas vēsturi, uzbūvi, attiecības ar varu un personības pētījis baznīcu un sakrālā mantojuma vēsturnieks prof. Aleksandrs Gavriļins, monogrāfiju autors un LU FSI zinātniski analītiskā žurnāla "Pareizticība Latvijā" redaktors. Rakstu krājumi pieejami: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/31604>

PSRS sākās perestroika, kas bija pagrieziena punkts brīvības virzienā gan padomju varas struktūrās, gan sabiedrībā kopumā. Autori izvirza uzdevumu skaidrot tieši reliģijas kontroles organizāciju struktūru un to darbību būtību, to ietekmi uz reliģisko dzīvi Latvijas PSR, sākot ar draudžu un to apvienību pārvaldēm līdz draudžu locekļiem baznīcu solos.

Līdz šim reliģijas kontroles organizācijām un to ietekmei uz reliģisko dzīvi uzmanību ir pievērsuši Ringolds Balodis,² Jouko Talonens,³ Valdis Tēraudkalns,⁴ Madara Brūnava⁵ un citi autori. Apjomīgāko pētījumu par reliģijas organizācijas uzbūves un padomju aparāta specifiku, garīdzniecības iesaisti sovetizācijā veikusi Solveiga Krūmiņa-Koņkova rakstā "Sadarbība starp Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (1944–1954)".⁶ Hronoloģiski S. Krūmiņas-Koņkovas raksts neaptver visu padomju periodu, taču autore, izmantojot līdz šim neapzinātus avotus un pieejamo literatūru, veiksmīgi raksturojusi Reliģijas kultu lietu padomes (RKLP) būtību un tās darbības sākumu Latvijas PSR.

Valsts un baznīcas attiecību politikas Latvijas PSR juridiskais ietvars

Reliģijas kontroles organizāciju darbība izriet no vispārējās reliģijas politikas valstī. Marksisma-ļeņinisma ideoloģija un tās kareivīgais ateisms, attieksme pret reliģiju kā pret anahronisku sociālu organizāciju, sociālismam un komunistam neatbilstošu parādību noteica reliģijas vietu PSRS

visā tās pastāvēšanas periodā.⁷ Lielākās represijas PSRS pret garīdzniekiem tika veiktas 20. un 30. gados, it īpaši 1937.–1938. gadā Lielā terora laikā, kopā šajā periodā iznīcinot

---

2 Ringolds Balodis, *Valsts un baznīca* (Rīga: Nordik, 2000).

3 Jouko Talonens, *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evanģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam* (Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009).

4 Valdis Tēraudkalns, "Kaulēšanās par padomju reliģisko organizāciju dalību Pasaules baznīcu padomē, 1948–1962", *Latvijas vēstures institūta žurnāls. Speciālizlaidums* 116 (2022): 117–136.

5 Madara Brūnava, "Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: mazo kristīgo konfesiju piemērs (1956–1959)" // *VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti*, 1. sēj. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas (Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2016). Elektroniskā versija: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/050_Brunava_2015d_2016-02-14_Ceka-pret-mazajam-konfesijam-LPSR.pdf

6 Solveiga Krūmiņa-Koņkova, "Sadarbība starp Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (1944–1954)" // *VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti*, 3. sēj. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas (Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2016). Elektroniskā versija: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/040_KruminaKonkova_2015a_2016-01-24elektroniski_VDK-un-BAZNICA.pdf

7 Piemēram: "Viena no svarīgākajām pārejas [no kapitālisma uz sociālismu] perioda problēmām ir sabiedrības garīgās dzīves pārveidošana, [...], buržuāziskās ideoloģijas pārvarēšana, tautas masu

200 000 priesteru, mūku, mūķeņu un fiziski represējot aptuveni pusmiljonu kristiešu.⁸ Šī procesa laikā Krievijas PFSSR tika iznīcinātas luterāņu draudzes.⁹ Vajāšanām tika pakļautas arī reliģiskās grupas, kuras bija lojālas režīmam un kuras sākotnēji padomju vara atbalstīja, piemēram, “atjaunotās pareizticīgās baznīcas” novirzieni (pareizticīgie reformisti), pret kuriem varas attieksme mainījās 30. gados, bet pilnībā šī kustība tika sagrauta tūlīt pēc Otrā pasaules kara.

Latvijas PSR pēc Otrā pasaules kara darbojās jau daļēji “nomierinājušies” un pieredzējuši reliģijas apkarotāji, kas bija pārliecināti par savu organizāciju un metožu efektivitāti, iznīcinot “sīkburžuāziju un reakcionārus elementus”¹⁰, un darbojās saskaņā ar marksisma-ļeņinisma teoriju par sociālisma sabiedrības veidošanu. Linards Rozentāls norāda, ka “līdz ar uzvaru Otrajā pasaules karā PSRS atguva savu starptautisko ietekmi, un turpmākā attieksme pret reliģiskām institūcijām bija tieši saistīta ar to spēju sniegt ieguldījumu padomju režīma interešu īstenošanā, lai stiprinātu šo ietekmi”¹¹.

PSRS reliģijas politiku noteica vairāki faktori, arī jau iepriekš minētais ideoloģijas faktors, taču formālo ietvaru noteica PSRS Konstitūcija un Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas lēmumi. Padomju reokupācijas rezultātā Latvijā sāka darboties PSRS un Latvijas PSR Konstitūcijas, tiesu un iekšlietu sistēma, tādējādi pakļaujot sovietizācijai visas sabiedrības jomas, tai skaitā reliģiju. Valsts un baznīcas attiecību politika nebija konstanta, bet mainījās atkarībā no PSRS iekšējās politikas un ārpolitikas stratēģijas, taču politikas mērķis – izskaust reliģiju kā parādību – nemainījās. Nosacīti var izšķirt vairākus posmus reliģijas politikā pret PSRS esošajām reliģiskajām grupām.

1944.–1953. gads – staļinisms un grūtie pēckara gadi, kad reliģiskās grupas, kas bija izdzīvojušas Lielo teroru pirms Otrā pasaules kara, kā arī jauno republiku kristīgās konfesijas un citas reliģiskās grupas tika sovietizētas un pakļautas (atkārtotām) represijām. Šajā laikā Krievu pareizticīgā baznīca (KPB) nosacīti baudīja labvēlīgu padomju varas attieksmi, varai izprotot KPB nozīmi Otrā pasaules kara laikā un iespēju to izmantot

---

apbruņošana ar visām garīgajām bagātībām, ko uzkrājusi cilvēce. Ļeņiniskā kultūras revolūcijas programma ir svarīgs ieguldījums revolucionārajā teorijā un praksē. Tās galvenais saturs ir: [...] sīkburžuāzisko uzskatu un morāles pārvarēšana.” *Zinātniskais komunisms* (Rīga: Zvaigzne, 1974), 199.

8 Balodis, 147–148.

9 Talonens, 5–7.

10 Draudžu darbinieki un atklāti ticīgi cilvēki pēc būtības varēja tikt uztverti kā pretpadomju reakcionārie spēki, jo cilvēki apzināti atteicās no sociālisma un komunisma sludinātās “paradīzes” un vienlīdzības zemes virsū, neieklāvēs jaunās sabiedrībās. Vairāk par šo ideju sk.: Linards Rozentāls, *Izdzīvošana. Sinodālais pārvaldes princips Latvijas Evaņģēliski luteriskajā baznīcā 1948.–1984. gadā* (Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2017), 86.

11 *Ibid.*, 89.

ārpolitikā.¹² Jāņem arī vērā, ka KPB pretestība padomju varai praktiski bija sagrauta un šī baznīca padarīta par paklausīgu varas instrumentu. “Staļiniskais samiernieciskums”¹³ – tā var dēvēt šo posmu, taču šāda labvēlība un iecietība netika izrādītas citām reliģiskām grupām PSRS, it īpaši Baltijas valstīs, kur pareizticība nebija dominējošā konfesija.¹⁴

Ņikitas Hruščova “atkušņa” laiks no 1953. līdz 1964. gadam, par spīti destāļinizācijai, neatnesa lielāku reliģijas brīvību, bet kopš 50. gadu beigām izcēlās ar antireliģiskajām kampaņām, kas pat pašas padomju varas ieskatā pēc tam tika vērtētas kā ekstrēmas, cenšoties atrisināt |“reliģiju problēmu” uz visiem laikiem un saskatot problēmas ateisma propagandā un antireliģiskajā padomju pilsoņu audzināšanā. Tika pieņemti PSKP CK lēmumi, kas ierobežoja reliģisko dzīvi un veicināja ateisma kā normas izplatību,¹⁵ tika veicināta reliģiozu cilvēku sociāla un ekonomiska marginalizācija, izmantojot presi,¹⁶ kino un citus propagandas paņēmienus. Tradicionālās konfesijas pozitīvā gaismā sabiedrībā parādījās vien padomju finansētās un kontrolētās Miera kustības kampaņas. Ikdienu dzīvē dažādas padomju iestādes kontrolēja pilsoņu sociālo dzīvi¹⁷ un izdarīja spiedienu uz ticīgajiem par labu ateismam. Labvēlība pret KPB vairs nepastāvēja, baznīca piedzīvoja teroru un represijas tāpat kā pārējās baznīcas PSRS.¹⁸ Kā raksta padomju reliģiskās dzīves pētnieks Dmitrijs Pospelovskis (*Pospelovsky*), par spīti tam, ka PSKP XXII kongress (1961) nereti tiek saukts par visliberālāko no visiem iepriekšējiem, jo tajā izskanēja vēl skaudrāka staļinisma kritika nekā XX kongresā, tajā iezīmējās agresīva politika pret reliģiju. Kongresā pieņēma jaunu PSKP programmu, kurā pausts mērķis uzcelt komunismu divdesmit gadu laikā. Reliģija tika uztverta kā šķērslis ceļā uz šo ideālu. Ņ. Hruščovs uzskatīja, ka nav iespējams vest cilvēkus pretī komunismam, ja tie dzīvo ar reliģiskiem aizspriedumiem. Padomju iestādes un organizācijas to uztvēra kā signālu darbībai. 1962. gadā notikušajā komjaunatnes XIV kongresā tika aicināts atklāt

---

12 Gaļina Sedova (māsa Eufrosīnija), *Rīgas eparhija Staļina un Hruščova periodā 1944–1964* (Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saulē”, 2019), 7.

13 *Ibid.*, 62.

14 Regina Laukaityte, “The Orthodox Church In Lithuania During The Soviet Period”, *Lithuanian Historical Studies* 7 (2002): 69–71.

15 Piemēram, “Apbalvojumi miera cienītājiem”, *Cīņa* (10.09.1959.).

16 Piemēram, “Liberālis” Vatikānā, *Cīņa* (29.03.1960.).

17 Augstākajās izglītības iestādēs tika pasniegts “Zinātniskā ateisma” kurss, kurš bija obligāts, un tajā studentiem studiju saistību nokārtošanas dēļ dažkārt bija nepieciešams novērot dažādu draudžu darbību – dievkalpojumu apmeklētību, kora sastāvu, vīriešu, sieviešu un bērnu attiecības u. c.

18 Par spīti dažādiem ticīgo protestiem, notika intensīva baznīcu likvidācija. Visredzamākais notikums bija Rīgas Kristus piedzimšanas katedrāles slēgšana 1961. gadā un pārveidošana par planetāriju 1964. gadā. Sedova, 217.–218.

reliģijas “reakcionāro būtību”, kā arī tika pieņemti jauni statūti. Saskaņā ar tiem katra komjaunieša pienākums bija vērsties pret “reliģiskiem aizspriedumiem”¹⁹.

Leonīda Brežņeva laiks PSRS vispār tiek bieži dēvēts par stagnācijas periodu PSRS, kad “sociālisma” celtniecības fāze bija ielgusi un padomju iedzīvotāju dzīves apstākļi krasi atšķīrās no tiem apstākļiem, kurus solīja sociālisma un komunisma ideologi. Šajā laikā reliģiskā dzīve piedzīvoja gan stagnāciju, gan apātiju, kas saistītas ar grūtiem dzīves apstākļiem, paaudžu maiņu²⁰ un ilgstošām ateisma kampaņām. Baznīcas bija kļuvušas par padomju varas kontrolētiem instrumentiem. 70. gadu beigās un 80. gadu sākumā līdz ar Mihaila Gorbačova nākšanu pie varas uzplauksnija dažu reliģisku grupu centieni atbrīvoties no padomju ietekmes,²¹ tomēr reālāka sociālā un reliģiskā atmoda sākās ar perestroiku 1985.–1986. gadā.

Ringolds Balodis, analizējot Latvijas PSR reliģiskās dzīves norises, min, ka Latvijas PSR Konstitūcijā par reliģiju teikts šādi:²²

- 1) 50. pantā garantēta pilsoņu apziņas brīvība, pilsonim ir tiesības pievērsties vai nepievērsties nevienam kultam. Aizliegts celt naidu sakarā ar reliģiskajiem ticējumiem;²³
- 2) 32. pantā teikts, ka visi pilsoņi bija vienlīdzīgi likuma priekšā neatkarīgi no viņu attieksmes pret reliģiju;²⁴
- 3) 96. pantā par pilsoņu tiesībām uz apziņas brīvību baznīca ir atdalīta no valsts un skolas, pilsoņiem ir brīvība piekopt reliģiskus kultus un pretreliģijas propagandu.²⁵

Analizējot Latvijas PSR Konstitūciju un zinātniskā komunisma tekstus, kuros nemitīgi tiek piesaukta brīvība un padomju cilvēka vērtības (īpaši kopš 60. gadiem, kad ateisma propagandisti centās piešķirt pozitīvāku saturu šai ideoloģijai – ne tikai noliegt, bet arī piedāvāt kaut ko vietā ideju un padomju rituālu formā), sākotnēji nerodas sajūta, ka reliģija tiktu apspiesta šajā valstī. Pilsoņiem ir tiesības gan ticēt, gan neticēt, gan nodarboties ar ateismu, nedrīkst celt konfliktus, kas ir reliģijā balstīti, – tas ir ļoti progresīvi.

---

19 Dimitry V. Pospelovsky, *A History of Marxist-Leninist Atheism and Soviet Antireligious Policies*, Vol. 1 of *A History of Soviet Atheism in Theory and Practice, and the Believer* (Houndmills: The Macmillan Press, 1987), 80.

20 Pēc Otrā pasaules kara bija piedzimušas jau vismaz divas paaudzes, kas no bērna kājas tika pakļautas marksisma-ļeņinisma ideoloģijai. Reliģioziem vecākiem un vecākajām paaudzēm bija jāpieliek arvien vairāk pūļu, lai bērnus un jauniešus noturētu ticībā, saskaroties ar sociālu izolāciju daba vietās, skolās, universitātēs utt.

21 Piemēram, “Atdzimšana un atjaunošanās” Latvijas Ev. lut. baznīcā.

22 Balodis, 141.–146.

23 *Latvijas PSR Konstitūcija. Pamatlikums. Pieņemta 1978. gada 18. aprīlī* (Rīga: Liesma, 1978), 21.

24 *Ibid.*, 14.

25 1940. gada 25. augustā pieņemtajā LPSR Konstitūcijā šis ir atsevišķs pants, vēlākās konstitūcijās, piemēram, 1978. gada Konstitūcijā, šīs tiesības ir iekļautas 50. pantā kopā ar tiesībām uz apziņas brīvību.

Latvijas PSR 1940. gada Konstitūcija vārds vārdā atkārtō PSRS 1936. gada Konstitūcijas 124. pantā deklarēto – “brīvība piekopt reliģiskus kultus, kā arī pretreliģijas propagandas brīvība atzīta visiem pilsoņiem” (96. pants).²⁶

Šeit, protams, jāņem vērā PSRS specifika – uz papīra rakstīts izskatās cerīgi, bet reālajā dzīvē daudz kas tika īstenots pēc varas ierēdņu izpratnes (patvaļas) un ideoloģijas. Varas iestāžu īstā attieksme atklājās uz katra soļa, kas tika mēģināts spert reliģiskos nolūkos. Ar dažādiem birokrātiskiem, atklāti vai slēpti represīviem, psiholoģiskiem paņēmieniem tika panākts, lai padomju pilsoņi no 50. panta par savām tiesībām izvēlētos šīs – “nepievērsties nevienam kultam, [...] īstenot pretreliģijas propagandu”²⁷. R. Balodis atradis interesantu niansi – PSRS 1977. gada Konstitūcijas 34. pantā²⁸ minētas pazīmes (**reliģiskā piederība**, rase, dzimums, izcelsme, valoda utt.), uz kurām balstīties aizliegts diskriminēt padomju pilsoņus, taču 36. pantā reliģija kā diskriminācijas iemesls un līdz ar to diskriminācijas pēc reliģiskās piederības, sodīšana jau vairs netiek minētas.²⁹ Tātad pilsonim ir tiesības pievērsties reliģijai, taču kādam citam varētu būt tiesības diskriminēt šo pilsoni reliģijas dēļ.³⁰ Pretruna jau pašos konstitucionālos tekstos iezīmējās arī starp pasludinātajām pilsoņu brīvībām un kompartijas vadošo lomu (Latvijas PSR 1978. gada Konstitūcijas 6. pantā teikts, ka “padomju sabiedrības vadošais un virzošais spēks, tās politiskās sistēmas, valsts un sabiedrisko organizāciju kodols ir Padomju Savienības Komunistiskā partija”,³¹ līdzīgi teikts arī Latvijas PSR 1940. gada Konstitūcijā, kur par kompartiju teikts, ka tā ir “visu darba ļaužu organizāciju – tiklab sabiedrisko, kā valsts – vadošais kodols” (98. pants)).³² Padomju ideologi neslēpa, ka padomju sistēmas pamatos ir ideja par reliģijas izskaušanu: “Komunistiskā partija neizturas vienaldzīgi pret reliģiju. Tā uzskata reliģiju par ideālistisku, nezinātnisku mācību.”³³ Ārzemēm domātos propagandas materiālos tika atzīts, ka daļa garīdzniecības bija pakļauta represijām, taču tas tika skaidrots kā nepieciešams paš aizsardzības solis pret padomju varas ienaidniekiem.³⁴

---

26 *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija* (Rīga: VAPP, 1940), 25, 27.

27 *Latvijas PSR Konstitūcija*, 1978, 21.

28 *Padomju Sociālistisko Republikas Savienības Konstitūcija. Pamatlikums. Pieņemta 1977. gada 7. oktobrī* (Rīga: Avots, 1988), 13.

29 *Ibid.*, 14.

30 Balodis, 148.

31 *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija* (Rīga: Liesma, 1978), 6.

32 *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija* (Rīga: VAPP, 1940), 26.

33 Visvaris Millers, Erika Stumbriņa, *PSRS Konstitūcija un Latvijas PSR Konstitūcija* (Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1960), 78.

34 G. Spasov, *Freedom of Religion in the Soviet Union* (London: Soviet News, 1954), 9.

Vēl totalitāras valsts sakarā vieglu smaidu izraisa vārdi “apziņas brīvība”, uz kuru padomju pilsoņiem bija tiesības, taču tās PSRS pārkāpa katrā cilvēka dzīves jomā. Interesanti ir gadījumi, kad paši garīdznieki citē konstitūciju un norāda, ka padomju pilsoņiem ir tiesības uz apziņas brīvību, aizstāvot savas tiesības būt reliģiskā kopienā un rūpēties par tās locekļiem.³⁵

Šo disonansi starp formāli deklarēto un reāli pastāvošo nereti nesaprata (vai diplomātiski negribēja publiski paust) Rietumu reliģisko organizāciju vadītāji. Piemēram, vācu baptistu mācītājs Gerhards Klāss (*Claas*), kas 80. gados bija Pasaules Baptistu savienības ģenerālsēkretārs, rakstīja: “Sociālistu valstīm primāra ir visas sabiedrības brīvība. Tā kā visas sabiedrības labklājība ir vissvarīgākā un tiek ievērots visu cilvēku vienlīdzīgu tiesību princips, tad dabiski, ka baznīcām nav īpašu privilēģiju. Reliģija ir privāta lieta.”³⁶ Dažādu slepenu lēmumu un rīcību, *īpašu* amatpersonu ietekmi uz padomju pilsoņu ikdienu un reālajām tiesībām analizējis igauņu pētnieks Mēliss Saueaiks (*Saueauk*).³⁷ Padomju nomenklatūras un iekšlietu struktūru ciešās saiknes, paranoja un amatpersonu dubultā iekšējā kontrole garīdzniekiem un ticīgajiem bija daudzu lēmumu nezināms faktors, kas ietekmēja reliģisko dzīvi. Situācija mainījās tikai 60. gadu beigās, jo, kā kompartijas vadībai norādīja Reliģijas lietu padome, slepenības dēļ instrukciju par reliģisko organizāciju darbību pilns teksts nebija pieejams ne dzīvajām organizācijām, ne vietējām pašvaldībām un citām struktūrām.³⁸ Piemēram, kad tika skatīta baptistu mācītāja Kārļa Lācekļa krimināllieta par nepilngadīgo reliģisko apmācību, prokurors vērsās pie RKLK pilnvarotā ar lūgumu paskaidrot, vai “baptistu mācītājiem ir tiesības apmācīt nepilngadīgos, kaut arī baznīcas telpās, un kāda atbildība par to paredzēta”³⁹.

PSRS un Latvijas PSR Konstitūcijas, dažādus noteikumus,⁴⁰ PSKP CK lēmumus, PSRS MP lēmumus un to ievērošanu kontrolēja tiesībsargājošās iestādes un RKLK un

---

35 Gustavs Tūrs, “Īss pārskats par draudžu dzīvi” // *LELB kalendārs 1947. gadam*, 22.–23.

36 Gerhard Claas, “Religious freedom in the USSR”, *Baptist Witness in the USSR*, comp. by Denton Lotz (Vallet Forge: International Ministries, The American Baptist Churches, 1987), 44.

37 Meelis Saueauk, “Spetskadry: Nomenklatura and State Security in the Estonian SSR in 1940–1953”, *Sovietisation and Violence: The Case of Estonia. Eesti Malu Instituudi toimetised 1* (2018) (Tartu: University of Tartu Press), 231–232.

38 I. Maslova, “Sovet po delam religij pri Sovete Ministrov SSSR: k voprosu a vzaimootnoshenijah gosudarstva i Russkoi pravoslavnoi cerkvi (1965–1991 gg.)”, *Gosudarstvo i cerkovj v XX veke: evoljucija vzaimootnoshenij, političeskij i sociokulturnij aspekti*, otv. red. A. Filimonova (Moskva: Librokom, 2013), 79.

39 Kuldīgas rajona prokurors T. Kukars RKLK pilnvarotajam. 12.03.1959. Latvijas Nacionālais arhīvs-Latvijas Vēstures arhīvs (LNA-LVA), 1419. f., 2. apr., 12. l., 150.

40 1929. gada 8. aprīļa “Noteikumi par reliģiskajām apvienībām”, kas noteica reliģijas politiku līdz pat 1991. gadam. Citēts pēc: L. Rozentāls, *Izdzīvošana*, 86.

tās pilnvarotie, pilsoņu reliģiskās tiesības un pienākumus pret sabiedrību regulēja Latvijas PSR civilkodekss un Latvijas PSR kriminālkodekss. Padomju juristi skaidroja, ka likumdošanas ievērošanu reliģijas jomā līdzās RKLP pārraudzīja dažādu līmeņu Darbaļaužu deputātu padomju izpildu komitejas (DDP IK) un atbilstoši savai atbildības jomai arī Finanšu ministrija un sanitārās uzraudzības iestādes.⁴¹ Pēdējām divām minētajām struktūrām nebūt nebija mazsvarīga loma uzraudzības sistēmā, jo ar to starpniecību varēja panākt, ka draudzes ir spiestas atstāt dievnamus lielo nodokļu dēļ vai arī to izmantotās telpas tiek slēgtas it kā antisanitāru apstākļu dēļ. Oficiālajā literatūrā nebija pieminēta VDK, kompartijas komiteju un ateisma padomju loma. Pēdējās minētās tika izveidotas 60. gadu sākumā, un tās ne tikai koordinēja ateisma propagandu, bet arī izdarīja spiedienu uz ticīgajiem (piem., mācību iestādēs un darbavietās).

LPSR civilkodekss reliģisko dzīvi noteica, definējot padomju pilsoņa pienākumus pret sabiedrību, darba vidi, tiesībām uz privāto dzīvi un citos jautājumos, taču sadzīvē visvairāk un vissāpīgāk ietekmēja civilkodeksa 23. pants, kas noteica juridisku personu tiesības – statūtus, nolikumus, tiesības būt par prasītāju un atbildētāju tiesā un citas tiesības. Baznīcas Latvijas PSR netika atzītas par juridiskām personām, tas nozīmē, ka uz tām neattiecās 23. pants, tām nepienācās 23. panta tiesības uz mantu, īpašumu, finanšu darbību. Kā norāda R. Balodis, ar šo pantu vien draudzes tika padarītas par otršķirīgām juridiskām personām, uz kurām attiecās nodokļu maksa, taču ne privilēģijas, kas nāk ar juridiskas personas statusu.⁴² Draudzes par lielu naudu no vietējām izpildkomitejām īrēja īpašumu (telpas), kas visbiežāk tai bija piederējušas līdz Otrajam pasaules karam. Līgumu vietējā izpildkomiteja varēja lauzt jebkurā brīdī. Kulta telpu aspekts ir svarīgs tādēļ, ka bez norādītas konkrētas kulta telpas/ēkas draudze nevarēja reģistrēt (turpināt) savu darbību, pat ja bija nepieciešamie 20 cilvēku paraksti (“dvacatka”) un atrasts garīgais kalpotājs. Par sarežģījumiem saistībā ar telpām bija jāziņo izpildkomitejai, un draudzes bieži adresēja lūgumus RKLP pilnvarotajiem ļaut telpas izmantot bez maksas vai par zemāku maksu, nekā to ir noteikusi izpildkomiteja.⁴³ Šādi birokrātiski labirinti lēnām, taču noteikti panāca daudzu draudžu slēgšanu, jo nebija iespējams noīrēt telpas, bet, ja tomēr bija iespējams, tad bija grūti tās uzturēt, jo remontu, apkuri vajadzēja nodrošināt visbiežāk par saviem līdzekļiem, tā saucamās “dvacatkas” tika pakļautas publiskam izsmieklam, sociālai marginalizācijai.

“**Dvacatka**” (divdesmitnieks) – lai atjaunotu draudzes darbību (to pārreģistrētu), bija nepieciešami vismaz 20 pilngadīgu topošo draudzes locekļu paraksti, mācītājs vai

---

41 Ivan Kislitsyn, *Sovetskoe zakonodatelstvo o svobode sovesti i religioznykh objedneniakh, 1917–1975 gg.* (Permj: Permskij Gosudarstvennij universitet, 1991), 82.

42 Balodis, 147.

43 LELB Virsvaldes plenārsēde 1949. gada 6. jūlijā, 9. punkts, atbilde uz Liepājas Sv. Annas draudzes lūgumu LELB virsvaldei un RKLP par telpām. LNA-LVA, 1448. f., 1. apr., 39. l., 43.

palīgmācītājs, kā arī bija jānorāda, kurās kultu telpās kulta darbība notiks, lai var piemērot nodokļus, piefiksēt aktīvus draudžu locekļus un dievkalpojumu apmeklētājus. 20 cilvēku grupa bija minimums, lielajās pilsētās tas nesagādāja grūtības, lielas problēmas bija savākt nepieciešamo parakstu skaitu rajona un valsts pierobežā, jo visiem draudzes locekļiem vajadzēja būt no vienas administratīvās vienības (rajona).

“**Ticīgo grupa**” – gadījumos, kad nevarēja izveidot “dvacatku”, taču draudzes locekļi bija gana apņēmīgi, lai turpinātu darbību, tie drīkstēja apvienoties ticīgo grupās. Ticīgo grupas dalībnieki bija pilngadīgi, tās pastāvēšana bija vēl vairāk apgrūtināta nekā parastas draudzes pastāvēšana. Bieži vien ticīgo grupas pārstāja eksistēt, kad grupas locekļi pārcēlās uz kādu tuvāko draudzi konfesijas un administratīvās vienības ietvaros.

Ar reliģiju saistīti pārkāpumi minēti Latvijas PSR kriminālkodeksa 137. un 138. pantā:⁴⁴ “Iedzīvotāju līdztiesības pārkāpšana viņu attieksmē pret reliģiju” un “Reliģisku rituālu aizkavēšana”. Kriminālkodeksa 137. pants noteica pārkāpumus attiecībā uz baznīcas atdalīšanu no valsts un skolas (Latvijas PSR Konstitūcijas 50. pants), kur par pārkāpumu varēja sodīt ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai ar labošanas darbiem līdz vienam gadam, vai ar naudas sodu līdz 500 rubļiem.⁴⁵ Par atkārtotu “noziegumu” varēja atņemt brīvību līdz trīs gadiem.⁴⁶ Kādi tad varēja būt pārkāpumi? Nodevu un nodokļu ņemšana “piespiedu kārtā”, psiholoģiska iedarbība uz ticīgajiem, lai gūtu labumu, tai skaitā atteikšanās ārstēt, kristīt vai laulāt, lai par to iegūtu naudu.⁴⁷ Šeit noteikti nāk prātā VDK padomju versija par “slepeno pircēju”. Tā tika izmantota, lai pārbaudītu garīdznieku likumpaklausību un sodītu tos, kuri vēlējās gūt (papildu) fiskālu labumu par savu darbu. Par pārkāpumiem uzskatīja pretpadomju aģitāciju dažādos drukātos veidos. Kulta telpās varēja tikt izplatīti pretpadomju sprediķi, kuros netika izteikts atbalsts PSRS un Latvijas PSR politikai, netika aizlūgts par mieru, vadoņiem utt. 137. pants ir gana izdevīgs padomju varas iestāžu interpretācijām par labu režīmam un represīvs reliģiskajām kustībām. 138. pants ir interesants un daļēji saskan ar PSRS Konstitūcijas 34. un 36. panta būtību – viens kaut ko atļauj, taču otrs ierobežo. Šajā gadījumā 138. pants aizliedz ierobežot reliģisko rituālu aizkavēšanu, ja tas nejauc sabiedrisko kārtību vai neierobežo pilsoņu tiesības. Taču šeit paveras dīvaina situācija – jebkuram padomju pilsonim ir *tiesības* uz apziņas brīvību, taču reliģija to noteikti ietekmē, tādējādi, iespējams, pārkāpjot šo pantu. Panta pirmā daļa arī ir nekonkrēta – “ja tie [reliģiskie rituāli] nepārkāpj sabiedrisko kārtību”. Dziedāt garīgas dziesmas uz ielas vai parkā? Neierasties darbā svētdienā plkst. 10.00 vai neapmeklēt parādi par godu

---

44 Latvijas PSR kriminālkodekss. Pieejams: https://likumi.lv/wwraksti/1961/LPSR_KK.PDF

45 Ņemot vērā PSRS ekonomikas svārstības, 500 rubļi varēja būt strādājošā 3–5 vidējās mēnešalgas. Šī kriminālkodeksa versija pieņemta 1962. gadā.

46 Balodis, 146.

47 Ibid.

Komunistiskās partijas gadadienai? Pusnaktī neatrasties dzīvesvietā un ar mazgadīgām personām atrasties kulta telpās? Tas nozīmētu pārkāpt sabiedrisko kārtību sociālisma un komunisma celtniecībā un liegt dažādām padomju pilsoņu grupām to tiesības.⁴⁸ Varētu domāt, ka noturēt svētbrīžus savās mājās nebūtu pārkāpums, taču 1) kulta darbību varēja veikt tikai kulta telpā un bija aizliegta dažādas lūgšanu grupas, 2) par reliģijas subjektu nevarēja būt nepilngadīga persona (ja ticīgajam bija bērni). Ņemot vērā padomju dzīves apstākļus – komunālie dzīvokļi, jaunceltnes ar plānām sienām, kaimiņi-ziņotāji utt., privātums bija ekskluzīva parādība.

Reliģijas kultu lietu padomes pilnvaroto darbība Padomju Latvijā

Reliģijas kontrole bija viens no jauno padomju republiku sovetizācijas paņēmieniem, PSRS šāda reliģiska kontrole pastāvēja jau pirms Otrā pasaules kara. Latvijai tiekot okupētai un sovetizācijas procesam atkal uzsākoties,⁴⁹ Latvijas teritorijā 1944. gadā darbību sāka RKLP un Krievu pareiz-

ticīgās baznīcas lietu padome.

Reliģijas kultu lietu padome – PSRS Ministru Padomes pakļautībā esoša struktūra, kas atradās Maskavā un īstenoja reliģijas politiku PSRS. Sadarbojās ar PSRS valdību un VDK, un dažādām iekšlietu struktūrām, izlūkdienestiem, Vispasaules Miera padomi u. c.

Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotie republikās (1944–1965) – PSRS MP Reliģijas kulta lietu padomes pārstāvji un to pakļautībā esoši darbinieki konkrētājā republikā, kuri saņēma rīkojumus tieši no Maskavas. Galvenie uzdevumi bija uzraudzīt reliģiskās politikas īstenošanu, kontrolēt ticīgo dzīvi republikā, lai mazinātu to aktivitāti, vervēt aģentus un ziņotājus utt. Latvijas PSR RKLP pilnvarotā birojs savā darbības laikā atradās sākotnēji Kirova (tagad Elizabetes) ielā 5, vēlāk Kirova ielā 37, RKLP pilnvarotie sadarbojās ar vietējo VDK un DDP izpildkomitejām, taču nebija tām pakļauti. RKLP pilnvaroto uzdevums bija arī iesaistīt garīdzniecību miera kustībā un pārraudzīt reliģisko organizāciju ārzemju sakarus. Viņi izsniedza vai atņēma reģistrācijas apliecības garīgiem darbiniekiem, reģistrēja draudžu un to dievkalpojumu telpas un dažos gadījumos tās

---

48 Balodis, 146.

49 Reliģiskās dzīves sovetizācijas mēģinājumi, protams, notika arī pirmajā okupācijā 1940.–1941. gadā, taču vairāki autori, tai skaitā arī šī raksta autori, uzskata, ka pirmās okupācijas pieredze no padomju varas puses bijusi kara laika apstākļos, ļoti haotiska un tās darbību ātri pārtraukusi Vācijas karaspēka ienākšana Latvijas PSR. Sovietizācijai kā procesam ir nepieciešams ilgāks laika posms un sabiedrības ilgstoša izolācija no “ārpuses”. Piemēram, sk.: Aleksandrs Gavriļins, “Padomju varas attieksme pret Latvijas Pareizticīgo Baznīcu 1940.–1941. gadā”, *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki* 2 (70) (2008): 45.–46.; Olaf Mertelsmann, “How to define Sovietisation?”, *Sovietisation and Violence: The Case of Estonia. Eesti Malu Instituudi toimetised* 1 (2018): 34–35.

arī izīrēja. Pēc vietējo pašvaldību ierosinājuma RKLP pilnvarotie un tālāk RKLP lēma par draudžu noņemšanu no reģistrācijas.

Līdz 60. gadu beigām bieži tika izraudzīti tādi pilnvarotie, kuriem bija sadarbības ar VDK pieredze iekšlietās un VDK darbības stils, pēc tam tie bija padomju funkcionāri. Kā savā grāmatā par šī perioda pilnvaroto Proletu Liepu rakstījis baptistu bīskaps Jānis Tervits, viņš “centās savus antirelīģiskos uzskatus saskaņot ar savu iepriekšējo prokurora amata izpratni”⁵⁰. Visbiežāk pilnvarotie nāca no tās republikas, uz kuriem bija nosūtīti, no kurienes bija cēlušies vai kurā bija dzimuši, taču Komunistiskajai partijai pieslējušies jau starpkaru periodā vai pat Pirmā pasaules kara laikā. Viņi ziņoja Maskavai par situāciju republikā ik ceturksni, korespondence notika biežāk. Reliģijas politikas īstenošanai bija divi mērķi – mazināt reliģijas ietekmi uz padomju sabiedrību un izmantot republikā esošās reliģiskās organizācijas iekšpolitiski un ārpolitiski padomju valsts labā. Kopumā PSRS republikās pilnvaroto attiecības ar vietējo varu bija sarežģītas, un, kā atzina pati RKLP, nereti pilnvarotie nevis precīzi īstenoja centralizētas politikas vadlīnijas, bet izpatika vietējai varai un tās ietekmē patvaļīgi slēdza draudzes un veica citas darbības, kas pārsniedza viņu pilnvaras.⁵¹

Reliģijas lietu padome (RLP, 1965–1991). 1965. gadā Reliģijas kultu lietu padome un Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padome PSRS tika apvienotas, analogisks process notika arī Latvijas PSR. Turpmāk reliģisko organizāciju kontroli īstenoja viena struktūra visām konfesijām, RLP darbība būtiski neatšķīrās no RKLP darbības, tā turpināja kontrolēt draudžu un garīdznieku darbību, sadarbojās ar represīvās varas struktūrām.⁵² Apvienošana tika rosināta jau agrāk, taču to izdevās īstenot tikai L. Brežņeva ēras sākumā.

Īsumā Reliģijas kultu lietu padomes pilnvaroto Latvijas PSR darbības mērķis bija *uzraudzīt un sodīt* reliģiskās organizācijas. Bet ko tieši uzraudzīt un kā tās sodīt? Kā jau iepriekš minēts, sākotnēji pastāvēja divas reliģijas kultu lietu padomes un to pilnvarotie bija katrā PSRS republikā. Viena padome bija Krievu pareizticīgajai baznīcai, otra – visām pārējām. Ar “visām pārējām” būtu jāsaprot nevis tikai baznīcas, bet arī dažādas reliģijas. Piemēram, RKLP pilnvarotais pirmajos pēckara gados ne tikai raksturoja, kāda Latvijas PSR ir situācija ar luterāņiem un katoļiem, kas bija lielākās konfesijas,

---

50 Jānis Tervits, *Latvijas baptistu vēsture: faktu mozaika* (Rīga: Latvijas Baptistu draudžu savienība, AMNIS, 1999), 161.

51 T. Chumachenko, “Sovet po delam Russkoi pravoslavnoi cerkvi i jevo upolnomochennije v uslovijah novoi cerkovnoi politiki vlasti (1958–1964 gg.)”, *Gosudarstvo i cerkovj v XX veke: evoljucija vzaimootnoshenij, političeskij i sociokulturnij aspekti*, otv. red. A. Filimonova (Moskva: Librokom, 2013), c. 30.

52 John Anderson, “The Council for Religious Affairs and the Shaping of Soviet Religious Policy”, *Soviet Studies* 43:4 (1991), 691–993.

bet arī aprakstīja septītās dienas adventistu, baptistu, vecticībnieku, jūdaistu darbības dinamiku.

Ar laiku var novērot tendenci, ka skaitliski mazās reliģiskās kustības RKLP pilnvarotā Ivana Poļanska ik ceturkšņa ziņojumos uz Maskavu parādās tikai tad, kad tās ir sagādājušas lielas problēmas vai kad ir jāziņo, ka šī “reakcionārā” grupa ir izskausta. RKLP darbinieki nodarbojās arī ar dažādu līdz šim nezināmu vai atdalījušos un neregistrētu reliģisku grupu raksturošanu, to rituālo un citu darbību analīzi. Dažkārt padomju varu satrauca ticīgo pārāk intensīva un konkrētai konfesijai neraksturīga ticības dzīve – “[luterāņu] vidū izveidojas sektām līdzīgas parādības, kas nav vēlamas”⁵³. Šāda analīze tika veikta, lai pēc iespējas efektīvāk traucētu reliģisko darbību, darbojoties pēc “skaldi un valdi” principa pat skaitliski mazu reliģisku kopienu vidē.⁵⁴ RKLP pilnvarotais P. Liepa, ziņojot par septītās dienas adventistu Vissavienības centra pilnvarotā Latvijas PSR amata likvidēšanu, kancelejas slēgšanu un tās naudas līdzekļu konfiskāciju, konstatēja, ka tas “radījis nesaskaņas sektantu sludinātāju starpā”⁵⁵. Ilgtermiņā gan šāda varasiestāžu taktika nedeva cerētos rezultātus – 1974. gadā tas pats pilnvarotais bija spiests atzīt, ka adventismā “nekāda krīze vai strauja locekļu skaita samazināšanās nav vērojama”⁵⁶. Īpaši viņš atzīmēja, ka baptistu un adventistu draudzēs ir lieli kori un nereti arī orķestri.

Dažkārt RKLP darbinieku neizglītotība reliģiskos un kultūras jautājumos noveda pie komiskām idejām vai lēmumiem netīši par labu draudzēm. Piemēram, sākotnējā RKLP pilnvarotā Voldemāra Šeškēna ideja apvienot luterāņu un Romas katoļu baznīcas un no Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas (LELB) nosaukuma izņemt vārdu “luteriskā” (tā vietā liekot “evaņģēliski kristīgā”), jo tas liecinot par vāciešu ietekmi.⁵⁷ Šīs idejas gan ātri tika atmestas, iepazīstot konfesionālās atšķirības un, iespējams, uzklausot

---

53 1951. gada LELB virsvaldes protokols, RKLP ziņojums par novēroto Liepājas draudzēs, kur RKLP ieskatos novērotas sektantiskas parādības, uz ko LELB atbildējusi, ka dievkalpojumi jānotur ne tikai brīvdienās, bet arī darbdienās. LNA-LVA, 1448. f., 1. apr., 42. l., 34.

54 Simona Gurbo savā promocijas darbā “Latvijas garīdznieku politiskā uzvedība 2002–2012”, analizējot reliģijas politikas stāvokli padomju laikā, norāda vairākus faktoros, kas mazākas draudzes un kustības ietekmēja daudz negatīvāk nekā katoļus vai luterāņus. Piemēram, 1) draudžu namu un mantas konfiskācija, 2) draudžu struktūru iznīcināšana vai pārveidošana, panākot draudzes iznīkšanu vai draudzes locekļu asimilāciju citā konfesijā. Zināmākais gadījums ir baptistu asimilācija luterāņu draudzēs. RSU: 2013, 54. Pieejams: https://www.rsu.lv/sites/default/files/dissertations/SGurbo_Disertacija.pdf

55 P. Liepa, Atskaite par RKLP pie MP pilnvarotā Latvijas PSR darbu 1962. g., 19.02.1963. [krievu val.]. LNA-LVA, 1448. f., 1. apr., 262. l., 21.

56 RKLP pilnvarotais P. Liepa RKLP loceklim J. Tarasovam [krievu val.]. Izziņa par protestantisko reliģiju stāvokli Latvijas PSR, 10.04.1974. LNA-LVA, 1419. f., 3. apr., 10. l., 96.

57 Jouko Talonens, *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam* (Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009), 18.

pašu konfesiju viedokli par šādu priekšlikumu. Pirmajos darbības gados RKLP varbūt arī pieļāva dažādas stratēģiskas kļūdas, taču ātri vien padomes darbība kļuva efektīva, ļoti smalki regulējot reliģisko dzīvi un iegūstot arvien vairāk informācijas no aģentiem un ziņotājiem.⁵⁸ Dažkārt, lasot RKLP pilnvarotā ziņojumus par situāciju 40. gadu otrajā pusē Latvijas PSR, ir sajūta, ka RKLP pilnvarotais tiešām ir kā “muša uz sienas”, kas dzird un redz visu notiekošo. L. Brežņeva varas gados un vēlāk pilnvaroto ziņojumi pamazām kļuva mazāk detalizēti un formālāki.

Pilnvarotie izmantoja saviem mērķiem garīdznieku savstarpējās nesaskaņas. Piemēram, luterāņu mācītājs Roberts Priede pēc brauciena kopā ar arhibīskapu Gustavu Tūru uz Eiropas baznīcu konferences sanāksmi Niborgā (Dānijā) 1962. gada atskaitei pilnvarotajam iesniedza pielikumu, kurā sīki aprakstīja, ar ko G. Tūrs ticis, kam zvanījis un ko teicis. Redzams, ka R. Priedem ir personisks aizvainojums – “arhibīskaps mani īstenībā uzskata vairāk par izsūtāmo zēnu, nevis delegācijas locekli”⁵⁹. Tas tiek ietērpts politiskos argumentos – “svinīgos brīžos mūsu arhibīskaps mīl aicināt savus īpašos draugus, īpaši tādus, kuri kaut kādā mērā bija slaveni buržuāziskās vai vācu varas laikā. Viņš labi zina, ka manas sievas vecākus vācieši nošāva 1941. g., ka es un mana ģimene piedzīvoja daudz nepatīkšanu vācu okupācijas laikā”⁶⁰.

Reliģiskās dzīves kontroles mehānismā tika iesaistīta arī reliģisko organizāciju vadība, ar kuras starpniecību nereti tika apvienotas un likvidētas draudzes, ieviesti jauni ierobežojumi, aplūsināti opozicionāri noskaņoti garīdznieki. Vienlaikus šāda taktika grāva konfesiju vadītāju autoritāti “ierindas” ticīgo un garīdznieku acīs. Piemēram, pirms 1963. gadā Rīgā notikušās baptistu mācītāju sanāksmes vecāko presbiteri Nikolaju Ļevindanto pilnvarotais instruēja, ka nav pieļaujamas diskusijas par jaunajiem statūtiem, kas pieņemti Vissavienības Evaņģēliski kristīgo baptistu savienības (VEKBS) kongresā, bet sniedzama tikai informācija par tiem. Ar kritiski noskaņoto mācītāju Pēteri Egli vēl pirms sanāksmes notika pilnvarotā biroja darbinieka tikšanās, un viņš tajā nerunāja.⁶¹

RKLP pilnvaroto īpašas uzmanības lokā bija ārzemju reliģisko organizāciju pārstāvju vizītes, kuras kļuva biežākas pēc Staļina nāves. Vispozitīvāk, protams, tika vērtēti propadomiski noskaņoti Rietumu garīdznieki. To rāda arī RKLP pilnvarotā tolaik slepenā

---

58 Par ziņotājiem izvēlējās dažādus cilvēkus, piemēram, draudžu locekļus, kas padevās varas iestāžu spiedienam un atklāja draudzē notiekošo, sprediķu saturu utt. Dažkārt izmantoja arī vecāko skolēnu un studentu ziņotājus, kas *incognito* iegāja dievkalpojumu laikā un piefiksēja draudžu locekļu sarunas, telpās esošo mantu utt. Šāda metode sēja arī draudžu locekļu un jaunpienācēju savstarpēju neuzticību, kas savukārt sekmēja draudžu locekļu skaita samazināšanos ilgtermiņā.

59 R. Priede, Papildu piezīmes atskaitei [krievu val.], 01.11.1962., LNA-LVA, 1448. f., 1. apr., 157. l., 88.

60 Ibid.

61 RKLP pilnvarotā P. Liepas vēstule RKLP priekšsēdētājam A. Puzinam, Latvijas PSR KP CK sekretāram A. Vosam, Latvijas PSR MP priekšsēdētāja vietniekam V. Krūmiņam [krievu val.], 30.12.1963., LNA-LVA, 1448. f., 1. apr., 262. l., 70.–71.

atskaite RKLP priekšsēdētājam A. Puzinam par propadomiski noskaņotā norvēģu luterāņu mācītāja Ragnara Forbeka (*Forbech*) vizīti Latvijā 1962. gadā:

Forbeka kungs uzvedās ļoti korekti un draudzīgi. Pa visu laiku viņš neuzdeva nevienu provocējošu jautājumu. Viss, ko viņš redzēja, raisīja viņā patiesu sajūsmu.⁶² R. Forbekam tika sarīkota pieņemšana Rīgas pilsētas izpilddomē, kurā viņš teica, ka neatbalsta Norvēģijas iestāšanos NATO un ka viņa politiskās nostājas dēļ viņu vajā.⁶³

R. Forbeks bija viens no retajiem garīdzniekiem, ko pieminēja padomju prese un kas izpelnījās īpašu padomju iestāžu labvēlību (Forbeks bija starptautiskās Staļina prēmijas “Par miera stiprināšanu starp tautām” laureāts). Vietējam lasītājam domātos tekstos gan tika kritizēts arī R. Forbeks un viņam līdzīgi domājošie, sakot, ka “relīģijas sabiedriskā loma ir un paliek kaitīga”⁶⁴. Pilnvarotie arī personiski tikās ar daļu ārzemju garīdznieku. Piemēram, par ASV latviešu baptistu mācītāja Ā. Klaupika viesošanos 1963. gadā atskaitē RKLP Maskavā un Latvijas kompartijas un Ministru Padomes vadībai pilnvarotais rakstīja, ka Klaupiks sarunā “atstājis diezgan viltīga un divkosīga cilvēka iespaidu”⁶⁵. Tas saistīts ar to, ka pilnvarotajam bija kļuvis zināms, ka personīgās sarunās ar dažiem mācītājiem Ā. Klaupiks paudis pretpadomju uzskatus, lai gan sprediķi esot bijuši labvēlīgi. Ārzemju viesu vēlme arī turpmāk saglabāt iespēju viesoties PSRS veicināja pašcenzūru, un viņi izvairījās kritizēt Padomju Savienību. Jau pieminētais Ā. Klaupiks intervijā (tekstā A.), kas sniegta pēc Latvijas apmeklējuma 1961. gadā, izvairījās no negatīviem komentāriem – viņš stāstīja par to, ka rīdzinieki izskatās labi ģērbti, Rīgā Brāļu kapi un Brīvības pieminekļi ir saglabājušies, “Rīga ir un paliek latviska”⁶⁶. Intervija izraisīja kritiku diasporas presē – “ar sašutumu mēs jautājam, vai tā ir nejaušība, ka mācītājs Ā. Klaupiks Amerikas latviešiem sniedzis informāciju, kas tik noderīga un izdevīga Latvijas okupantiem?”⁶⁷ Ā. Klaupika interviju nekavējās izmantot Latvijā iznākošais propagandas izdevums “Dzimtenes Balss”.⁶⁸ Padomju iestādes, protams,

---

62 RKLP pilnvarotā P. Liepas ziņojums RKLP priekšsēdētājam A. Puzinam [krievu val.], 20.07.1962., LNA-LVA, 1448. f., 1. apr., 261. l., 56.

63 Ibid., 54.

64 D. Boļšovs, “Komunisms un kristietība”, *Ļeņina Karogs* 126 (24.10.1958).

65 Pilnvarotais P. Liepa, Vēstule RKLP pie PSRS MP priekšsēdētājam A. Puzinam, Latvijas Kompartijas CK sekretāram A. Vosam, Latvijas PSR MP priekšsēdētāja vietniekam V. Krūmiņam [krievu val.], LNA-LVA, 1448. f., 1. apr., 262. l., 20.06.1963., 45.

66 “Astoņas dienas Latvijā”, *Laiks* 51 (28.06.1961.).

67 “Mācītājs Klaupiks maldina trimdiniekus”, *Latvju Vārds* 21 (17.08.1961.).

68 “Nebrauc tik dikti”, *Dzimtenes Balss* 65 (15.08.1961.).

vēlējās vislabākā gaismā pasniegt padomju ikdienas dzīvi, tāpēc Rietumu mācītājiem maltītēs tika piedāvāta labākā pārtika un RKLP ierēdņu instruētie Latvijas garīdznieki sniedza padomju varu cildinošus skaidrojumus. 1956. gadā Latviju apmeklēja Zviedrijas baptistu delegācija. Interesantas ir šīs delegācijas vizītes sagatavošanas un norises detaļas. Ņemot vērā grūtības ar pārtikas apgādi, baptistu bīskaps Fricis Hūns rakstiski lūdza RKLP pilnvarotajam atbalstīt produktu iegādi (sarakstā minēts 1 kg žāvētu zušu, 1 kg nēģu, 1 kg sālīta laša, 20 gab. citronu u. c.).⁶⁹ Pārtika acīmredzot vēlāk tiek izmantota pusdienu rīkošanai, par kurām teikts, ka tās “atstāja uz viesiem lielu iespaidu”⁷⁰. Par vizīti ir sniegta sīka atskaite, kuru F. Hūns rakstījis tā, lai akcentētu baptistu vadības lojalitāti. Viņš ziņo, ka katram viesim dāvināts albums “Padomju Latvijas 15 gadi”, sakot, ka “no tā jūs redzēsiet, ka šinīs 15 gados, kamēr esam ieslēgušies lielajā Padomju Savienībā, mūsu dzīve attīstās un iet uz priekšu”⁷¹. Viesiem tika skaidrota RKLP pilnvarotā loma – “viņš sniedz visos gadījumos mums lietišķu atbalstu, par ko mēs esam viņam ļoti pateicīgi”⁷². Saskaņā ar PSRS tālaika repatriācijas politiku atskaitē minēts Hūna teiktais, ka baptisti Latvijā vēlas, lai latvieši Zviedrijā un citur atgrieztos mājās.⁷³ Kad delegācija ceļā uz Jelgavu pamanīja pie veikala rindu un jautāja, vai tā nav rinda pēc maizes, delegācijas pavadītāji atbildēja, ka cilvēki stāv pēc cukura Lieldienām. Redzams, ka bija pārdomātas sīkas detaļas par viesu varbūtējo reakciju, jo, kad mācītājs Vladimirs Molčanovs viņiem pasniedza Lieldienu pashu, tika paskaidrots, ka viņš “kalpo latviešu draudzē un viņam no krieviskā atlicies tikai tas, ka Lieldienās viņš ēd krievu pashu”⁷⁴.

RKLP un to pilnvaroto neizglītība un darbības neadekvātums dažkārt tiek pārspīlēts, izmantojot dažādas anekdotiskas situācijas kā vispārēju raksturojumu. Visbiežāk šādi tiek apspēlētas RKLP “vizītes” pie draudžu vadītājiem, kur tie kopā pārmērīgi lietoja alkoholu, izceļot draudžu vadību “apķēriību”, noskaņojot draudzēm par labu RKLP darbiniekus. Piemēram, R. Balodis min RKLP pilnvarotā P. Liepas vizīti Daugavpilī, kur alkohola lietošana bija nozīmīga sastāvdaļa pilnvarotā vizītei pie pareizticīgo priesteru.⁷⁵

---

69 F. Hūns, Vēstule Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotajam Latvijas PSR, 22.03.1956., LNA-LVA, 1448. f., 1. apr., 107. l., 24.

70 F. Hūns, Zviedru baptistu pārstāvju viesošanās Latvijas PSR 27.–28.03.1956., 30.03.1956., LNA-LVA, 1448. f., 1. apr., 107. l., 28.

71 Ibid., 29.

72 Ibid., 28.

73 Ibid., 29.

74 Ibid., 33.

75 R. Balodis, “Reliģisko lietu pārvalde”, 2002. 1. lpp. Balodis nemin ne draudzes nosaukumu, ne “atpazīgā” draudzes priekšnieka vārdu, informācijas izcelsmi. Pieejams: http://home.lu.lv/~rbalodis/Publikācijas/Baznicu%20ties%20gramata/Balodis%20R_RLP.pdf

Lai gan šādas situācijas⁷⁶ liecina par to, ka attiecības starp valsts ierēdņiem un reliģisko organizāciju vadītājiem ne vienmēr bija striktas, nedrīkst aizmirst, ka RKLP un pilnvarotajiem bija ciešas saiknes ar varas struktūrām un bieži arī darba pieredze VDK – varas iestādē, kas daudzus Latvijas garīdzniekus laika posmā no 1944. gada līdz 1949. gadam nolēma represijām un izsūtīšanai. Pilnvarotā P. Liepas darbība notika daudz vēlāk pēc Staļinisma pēckara gadiem, taču RKLP ietekme uz reliģisko dzīvi un sadarbība ar VDK nemazinājās līdz pat 1985. gadam. Epizodiska apmānīšana vai sarunāšana draudzei varēja pēc tam dārgi maksāt, jo katrs jauns ierēdnis vai ziņojums varēja “atcelt” iegūto labvēlību. Piemēram, pēc V. Šeškēna darbības beigām RKLP pilnvarotā amatu ieņēma Jūlijs Restbergs, kurš bija apņēmis “labot” V. Šeškēna pārlietu lielo brāļošanos ar augstāko garīdzniecību, neslēpa savu pieredzi VDK un strādāja pēc tās metodēm.

RKLP pilnvarotie dažos gadījumos, kad DDP IK centrālās varas lēmumus par reliģisko organizāciju darbības ierobežošanu ieviesa ar pārspilējumiem, tādējādi izraisot ticīgo neapmierinātību, prasīja atcelt šādus administratīvus lēmumus. Tā tas bija, piemēram, 1961. gadā, kad Balvu rajona DDP IK aizliedza baznīcu zvanus, pamatojot lēmumu ar 512 iesniegumiem par baznīcu zvanu aizliegumu. Balvu luterāņu draudzes priekšnieks par to, ka pirms dievkalpojuma tomēr tika zvanīts, saņēma naudas sodu, un nauda tika vienkārši atskaitīta no viņa algas. Draudze par to iesniedza sūdzību pilnvarotajam.⁷⁷ Pēc RKLP pilnvarotā norādījuma šis lēmums tika atcelts, atļaujot zvanīt baznīcās un kapos lielu baznīcas svētku un bērnu laikā. Pilnvarotā skaidrojums atklāj šīs situācijas aizkulises – Latvijas PSR Ministru Padomes 1961. gada lēmuma par pastiprinātu likumdošanas ievērošanas kontroli attiecībā uz reliģiskām organizācijām aizsegā bija plānots, aizbildinoties ar cīņu pret troksni apdzīvotās vietās, pamazām ierobežot un vēlāk aizliegt zvanīšanu. RKLP pilnvarotais iebilda nevis pret pašu nodomu izskaust zvanīšanu, bet pret to, ka tas notika sasteigti, neizskaidrojot ticīgajiem, ka šie ierobežojumi “nenozīmē reliģisko kultu praktizēšanas brīvības ierobežošanu un ka dievkalpojumiem zvanu skaņas nebūt nav obligātas” (šeit pilnvarotais citējis rakstu no ateisma propagandas žurnāla “Nauka i reliģija” (Zinātne un reliģija)).⁷⁸ 1962. gadā Valmieras rajona izpildkomiteja pieņēma lēmumu par Valmieras pareizticīgo baznīcas un Mazsalacas baptistu baznīcas slēgšanu. RKLP pilnvarotais pret to iebilda, jo lēmumi tika pieņemti bez draudžu pārstāvju klātbūtnes, uz draudžu “divdesmitnieka” locekļiem tika izdarīts spiediens atteikties no dalības tajā (sarunās piedalījās milicijas darbinieks, kas uzvedies rupji), Valmieras pilsētas vadībai nebija plāna, ko tālāk darīt ar pareizticīgo dievnamu,

---

76 Pārmērīga alkohola lietošana un neatbilstoša “biedrošanās” bija viens no iemesliem, kāpēc pirmo RKLP pilnvaroto Latvijas PSR V. Šeškēnu atstādināja no pienākumu pildīšanas.

77 Pilnvarotais A. Saharovs, Izziņa par Balvu rajona DDP IK lēmumu [krievu val.], Nr. 176, 10.08.1961., LNA-LVA, 1448. f., 1. apr., 180. l., 27.

78 LNA-LVA, 1448. f., 1. apr., 180. l., 27.

kas pie tam bija vienīgais šīs konfesijas dievnams rajonā. Pilnvarotais P. Liepa pēc tam rakstīja, ka šādi gadījumi nebūt nav vienīgie.⁷⁹

No pilnvaroto korespondences ir skaidrs, ka reliģisko organizāciju darbības vājināšana Ņ. Hruščova organizētajā kampaņā, kas tika vērsta pret reliģiju, bija būtisks RKLP uzdevums, un gadījumos, kad bija grūtības to īstenot likumu robežās, pilnvarotais meklēja ceļus, kā tomēr konsekventi īstenot padomju politiku. 1962. gadā P. Liepa rakstīja uz Maskavu, lūdzot padomu sakarā ar dievnamu elektrifikāciju – “lūgšanu namu elektrifikācija daļēji aktivizēs baznīcas darbību, taču ne vienmēr iespējams rast pamatojumu šādu lūgumu atteikumam”⁸⁰. Pilnvarotā attieksmi pret reliģiju varētu raksturot situācija, kas nonāca ārņemju latviešu redzeslokā 1976. gadā, kad pilnvarotais aizliedza drukāt jaunas dziesmu lapiņas Zviedrijas luterāņu arhibīskapa vizītei un paziņoja: “Izņēmumu nav un nebūs.”⁸¹

Secinājumi

Analizējot reliģisko organizāciju kontroli Latvijas PSR no 1944. līdz 1985. gadam, jāsecina, ka valsts un baznīcas attiecību politika bija atkarīga no kompartijas vadības nostājas, kas bija mainīga – mazāk vai vairāk represīva, tomēr vienmēr saglabājās padomju varas akcentētais mērķis – izskaust reliģiju no padomju pilsoņu apziņas. RKLP bija galvenā starpniece valsts un baznīcas attiecībās un reliģisko organizāciju kontroles instruments, taču šajās attiecībās bija vairāki mainīgie elementi – PSRS vispārējā politika, iekšpolitikas un ārpolitikas tendences, RKLP Maskavā un RKLP pilnvaroto republikās personības. Formāli pilnvarotie bija pakļauti RKLP Maskavā, taču ikdienā pastāvēja kompleksa simbioze starp pilnvarotajiem, vietējām pašvaldībām un republikas līmeņa partijas un valsts struktūrām. Padomju ierēdņi lielākoties maz orientējās juridiskajos jautājumos, kas skāra valsts un baznīcas attiecības, un pilnvarotā birojs pildīja arī izglītojošu funkciju.

Baznīcām un ticīgajiem vienmēr bija jārēķinās ar padomju realitāti, kas atgādināja greizo spoguļu karaļvalsti – reliģijas praktizēšana bija atļauta, tomēr daudzas ticības dzīves izpausmes bija ierobežotas vai pat aizliegtas. Padomju pilsoņiem bija tiesības ticēt, tomēr pārliecības dēļ ticīgie saņēma politiskās sistēmas nopelumu, cieta no sociālas, ekonomiskas un politiskas izolācijas, riskēja nonākt (un bieži nonāca) VDK uzmanības lokā. Agresīvās ateisma kampaņas un reliģiozitātes izsmiešana sekmēja pilsoņu novēršanos no reliģijas pašsaglabāšanās nolūkos.

---

79 RKLP pilnvarotais P. Liepa, Izziņa par dažiem administrēšanas gadījumiem 1962. gadā [krievu val.], LNA-LVA, 1448. f., 1. apr., 180. l., 149.–150.

80 P. Liepas vēstule RKLP priekšsēdētājam A. Puzinam [krievu val.], 29.09.1962., LNA-LVA, 1448. f., 1. apr., 157. l., 82.

81 Rīgā miris “baznīcu ministrs”, *Laiks* (02.09.1978).

Šādos spriedzes apstākļos daudzviet mazinājās draudžu un reliģiju atklāti praktizējošo cilvēku skaits, tomēr represīvās darbības un savstarpējās neuzticības sēšana ticīgo vidū, sadzīviskie un sociālie ierobežojumi nebija pietiekami, lai pilnībā iznīcinātu reliģijas ietekmi. To rādīja socioloģiskās aptaujas, kuras veica kopš 60. gadiem, kā arī Gorbačova perestroikas laikā vērojama sabiedrības izsalkums pēc reliģiskas pieredzes.

SUMMARY

Control of Religious Organizations in Latvian SSR (1944–1985)

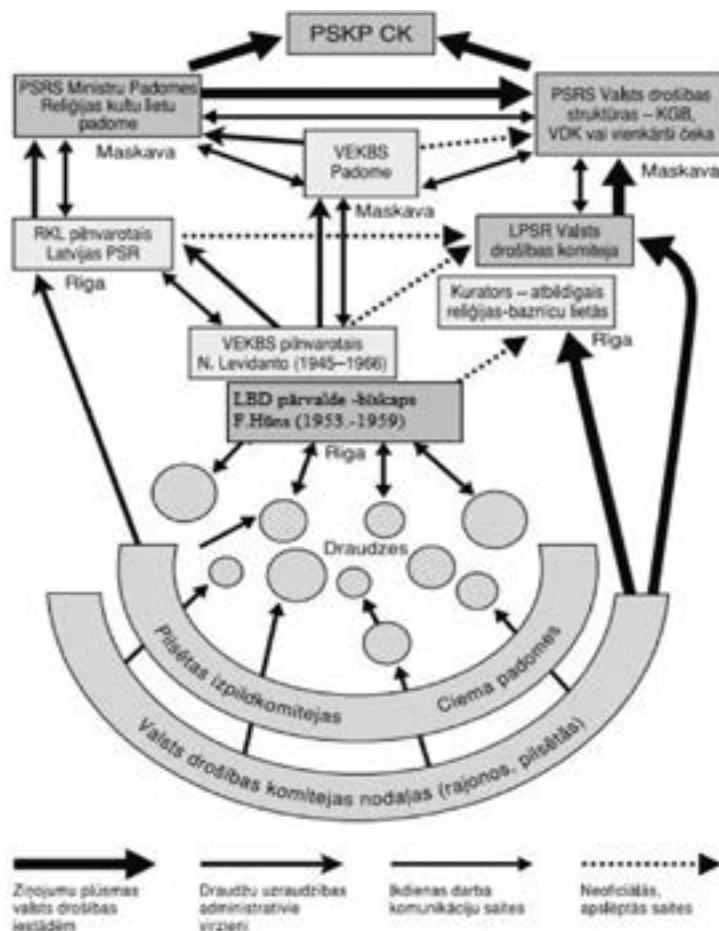
The article aims to outline and explain the state structures that affected Protestant and Roman Catholic churches in LSSR from 1944 to 1985 as interlocutors in state and church relations. The authors chose to analyse these denominations, since they all were confronted with similar policies in the Soviet state. On the basis of archive materials and other sources, the authors have explored the structure of control over religious organizations and the nature of these activities, their impact on religious life in the LSSR, starting from governing bodies of denominations down to local churches.

State-church relationships in USSR were determined, first of all, by ideology. The formal framework was dictated by the constitution of the USSR and the decisions of the Central Committee of the Communist Party. Policies on state and church relationships were changing depending on the USSR's internal and foreign policies, but their main goal – eradicating religion as a phenomenon – remained unchanged.

The authors analysed the ways how the plenipotentiaries of the Council for the Affairs of Religious Cults Office (CARC) implemented the decisions of their Moscow-based leadership, as well as how they interacted with local municipalities (sometimes overturning their decisions). Formally, plenipotentiaries were subordinated to CARC, but on a day-to-day basis there was a complex symbiosis between the plenipotentiaries, local municipalities, and republican-level party and state structures. For the most part, Soviet officials had little orientation in legal matters affecting state-church relations (no surprise because until the 1960s many instructions of the CARC were classified), and the plenipotentiary's office also served an educational function. Leaders of denominations were included in the scheme of control and restrictions – through them, the state carried out plans of closing congregations and other repressive actions. Thus, the state power implemented another goal – undermining the authority of church leaders in the eyes of believers.

Pielikums.

Baptistu draudžu darbības uzraudzības un kontroles struktūra Latvijas PSR

No: M. Brūnava, “Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: mazo kristīgo konfesiju piemērs (1956–1959)” // *VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti*, 1. sēj. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas (Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2016). Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/050_Brunava_2015d_2016-02-14_Ceka-pret-mazajam-konfesijam-LPSR.pdf, 30.